

Södra Afrika bortom World Social Forum

Text: Kajsa Johansson, info@kajsajohansson.se

Publicerad: Arbetaren februari 2007

Finns en radikal social rörelse, en ny vänster i södra Afrika? Vilket politiskt utrymme finns mellan de statsbärande partistrukturerna och de internationella biståndsorganisationerna? Kajsa Johansson funderar över situationen från sitt perspektiv i norra Moçambique – där inga av hennes vänner eller kollegor vet att WSF äger rum 150 mil norrut.

I ett litet samhälle i norra Moçambique såg jag häromdagen resterna av ett budskap som målats på en vägg: ”Arbetare på landsbygden och i staden – ena Er i den internationella kampen mot den globala imperialismen!” Budskapet har kanske tjugo år på nacken. Över de flagnande bokstäverna är det någon som har målat det röda bandet – symbolen för kampen mot aids.

De flesta länderna i Afrika söder om Sahara befinner sig i en situation långt ifrån den som kännetecknar de industrialiserade kapitalistiska samhällenas. Majoriteten av befolkningen lever på småskaligt familj jordbruk med låg kommersialiseringsgrad och mycket få människor har ett avlönat arbete. Den förväntade medellivslängden har i många länder i regionen krupit ett par år under 40 och en stor andel av den vuxna befolkningen bär på hiv-viruset. Regionen är hem för över tio procent av jordens befolkning – men står för mindre än tre procent av den globala handeln och mindre än en procent av den globala bruttonationalprodukten. Ungefär hälften av alla människor lever i absolut fattigdom, det vill säga på mindre än en dollar om dagen.

Moçambique blev självständigt från Portugal 1975 efter ett befrielsekrig där de socialistiska styrkorna fick hjälp från medkämpar från bland annat Tanzania och Zimbabwe (dåvarande Rhodesia). Efter självständigheten ärvdes en byråkratisk struktur med exportinriktad produktion och obefintlig infrastruktur. Ett exempel är det enorma vattenkraftverket Cabora Bassa som portugiserna byggde i slutet av kolonialtiden vars hela energiproduktion gick direkt

till Sydafrika – allt för att upprätthålla goda kontakter med apartheidregimen. Elledningarna monterades bokstavigt talat över huvudet på miljontals människor och det kom att dröja mycket länge innan Cabora Bassa kom moçambikierna till nytta.

Befrielse rörelsen omformades efter självständigheten till ett marxist-leninistiskt parti (Frelimo) som började bygga upp landet efter en slags afrikansk socialistisk utvecklingsstrategi med kollektiv farmer, snabb modernisering av jordbruket och urbanisering av rurala samhällen. Den unga moçambikiska staten fick internationell hjälp från bland andra Kuba, det gamla Östblocket och Sverige, men även från mer högerorienterade regeringar – tidsandan tillät även dessa att stödja radikala experiment i Södra Afrika

Den socialistiska utvecklingsstrategin var tillräckligt framgångsrik för att vara impopulär hos apartheidregimen i Sydafrika, den rasistiska regimen i Rhodesia och hos de konservativa regeringarna i USA och Storbritannien (som ungefär vid denna tid hade fått Ronald Reagan respektive Margret Thatcher vid rodret). Ingen av dessa ville ha ett framgångsrikt socialistiskt exempel i Södra Afrika som skulle kunna ge inspiration åt rörelser i andra länder i regionen och på global nivå .

Även inom landet fanns ett gryende missnöje. De religiösa och de traditionella ledarna, som i många fall varit portugiserna behjälpliga under kolonialtiden, såg hur deras position försvagades och grupper av extremt fattiga människor på landsbygden upplevde att den nya regeringen inte levererade vad man förväntade sig. För vissa grupper av bönder blev den egna situationen ekonomiskt sämre än under kolonialtiden. De internationella och nationella omständigheterna utgjorde tillsammans grunden för ett destabiliseringskrig med syfte att förstöra det som byggts upp och förhindra en fortsatt utveckling. Kriget fördes mellan regeringsstyrkorna och Renamo – en gerilla med stöd från länderna nämnda ovan. Infrastruktur som vägar och skolor förstördes av

gerillan. Under kriget blev Moçambique djupt skuldsatt; ett experiment i den globala fabriken med en utveckling till stor grad styrd av IMF:s och Världsbankens krav. 1987 beskrivs som det år då Moçambique ”bytte” från en socialistisk utvecklingsstrategi till en nyliberal i och med att landet tvingades underkasta sig strukturanpassningsprogrammen. Man var vid denna tid även till stor del beroende av internationellt bistånd.

Ett fredsavtalet slöts 1992 mellan Frelimo och Renamo, som sedan ombildades till ett parti, och moçambikierna kan idag se tillbaka på femton år fria från våldsamma konflikter. Men om vi för ett ögonblick erinrar oss den målade väggen och det röda bandet är det värt att nämna att samtidigt som det finns en frånvaro av våldsamma konflikter, finns en oerhört hög närvaro av det strukturella våld som aids-pandemin är ett av många exempel på. Bara i Moçambique upptäckts cirka femhundra nya hiv-smittade varje dag.

Under de senaste femton åren har landets utveckling styrts av en mängd olika intressen; de flesta och kanske de starkaste med rötter utanför landets gränser i form av internationella och överstatliga institutioner och biståndsgivare. Likaså är landet en plats för utländska direktinvesteringar. Södra Afrikas ”investeringsklimat” har förbättrats genom sänkta eller obefintliga skatter i så kallade frihandelszoner, hårt pressade minimilöner och försämrade arbetslagstiftning samt generellt färre krav från regeringarnas sida gentemot de investerade företagen. Allt i utvecklingens namn.

Södra Afrika kan således sägas vara offer för både exploatering och marginalisering. I den populära betydelsen av exploatering kan varje billigt paket kenyanskt te som säljs i New York, varje övervärderad traktor som exporteras till Nigeria, varje dollar som betalas tillbaka till västerländska banker från afrikanska stater på illegitima lån, sägas

gagna människor i väst på bekostnad av människor i Afrika.

Å andra sidan kan vi konstatera att exploateringen ser annorlunda ut i regionen, inte minst med tanke på att oerhört få afrikaner har ett lönearbete. Detta medför även att arbetsplatsen som grunden för en politisk organisering har aldrig funnits i någon större utsträckning – basen finns istället i de rurala bondesamhällena. Dock är det få partier i regionen som profilerat sig som bondepartier. Istället har vänstern blickat mot en vision om den snabba moderniseringen och industrialiseringen och därmed främst försökt föra talan för en industriell arbetarklass. Det var inte lätt för ett marxist-leninistiskt avantgardeparti att leda en arbetarklass som inte fanns mer än i retoriken.

Många av länderna i Afrika Söder om Sahara har regeringar som den i Moçambique – den gamla befrielsearmén ombildad till ett parti, som i många fall varit regeringsbärande sedan självständigheten. De röda fanorna är fortfarande lika röda som de var för trettio år sedan och vi kan anta att målen och idealen för partiets herrar och damer i stor utsträckning är samma som för trettio år sedan. Samtidigt anklagas högt uppsatta politiker för grov korruption och den politiska oppositionen möter stora svårigheter. Landet beskrivs av vissa som enpartistat och av andra som ett land styrt av ett neoliberalt parti som förlorat alla sina ursprungliga värderingar. Man kan se konturerna av ett land där man måste tillhöra partiet för att komma någon vart i livet. Denna sida till trots finns det hos många en fortsatt tro till Frelimo och även till de värderingar och planer som partiet ursprungligen stod för. Den folkliga förankringen och tilltron till partiet är på många håll stark, och dessutom växande.

Människor inom den akademiska världen, såväl som aktivister och en bredare allmänhet, menar att den tidsperiod som följde efter den postkoloniala självständigheten, alltså den period vi lever nu i,

bör kallas ”återkolonisering” eller ”nykolonialism”. Grunden för kolonialismen var en underordning av utvecklingen i Södra Afrika till förmån för den i starkare ekonomiska centrum. Inte mycket på den officiella dagordningen kan sägas ha förändrat detta. Inte sällan hör man från moçambikier kommentarer i stil med att ”förut kallade de sig kolonisatörer, nu heter det investerare”. Den logiska fortsättningen blir naturligtvis ”...så om tio år har vi ett nytt befrielsekrig”. Tankarna om en ny befrielseörelse finns även den hos forskare som menar att en socialistisk revolution eller, något mildare, en radikal reformation må te sig osannolik. Men att inget stort skulle hända i regionen inom en inte allt för avlägsen framtid – det ter sig om möjligt ännu mindre sannolikt.

Situationen i många länder i Afrika söder om Sahara i dag skulle således kunna beskrivas som den som var när befrielseörelserna började organisera sig. Som att det är dags att börja om från början. Dock är det som bekant många saker som skiljer sig. Under den tid då befrielseörelserna växte sig starka fanns en viktig global solidaritetsörelse och en befrielseörelse i Syd- och Latinamerika. Men det fanns även länder och regeringar som i sig utgjorde ett slags symboler för ett alternativ – det kalla kriget hade två parter, om än två parter med stora brister. Östblocket utgjorde trots allt, tillsammans med stater som till exempel Sverige, ett ekonomiskt och politiskt stöd till de radikala rörelserna i Södra Afrika under 60- och 70-talen. Även om vi bortser från stödet och de måhända futtiga källorna till information och inspiration som de kommunistiska staterna utgjorde tillsammans med socialdemokratiska stater, skapade deras existens åtminstone ett något större manöverutrymme för de afrikanska staterna att agera inom. Dagens globala politiska arena erbjuder inte detta.

Om vi återvänder till vardagen vittnar den om ett stort behov av alternativ att fästa blicken på. På gatan yttrar det sig i tusentals t-shirtar med motiv som Che Guevara och Samora Machel (en av hjältarna i den

moçambikiska befrielsearmén) såväl som skjortor med Saddam Husseins och Usama Bin Ladens ansikte på. Det pratas många gånger varmt om Kuba och inte sällan nämns Robert Mugabe som en person som i alla fall vågar vara en motkraft mot amerikanska och brittiska intressen. Även de sociala rörelserna i många länder i Syd- och Latinamerika utgör en stor källa till inspiration för de radikala krafterna i Södra Afrika. Man följer med spänning händelserna i de vänsterledda länderna som exempelvis Venezuela och Bolivia. Men länkarna är tyvärr ofta mycket svaga vad gäller information – kopplingar mellan sociala rörelser syd-syd i form av direkt samarbete är nästan obefintliga.

Det är helt nödvändigt att problematisera begreppet social rörelse, liksom begreppet civilsamhälle, för att inte hänfalla åt ett lönlöst västerländskt vänsterromantiskt sökande efter myllrande, kämpande nätverksstrukturer. Om vi ser bortom de stora organisationerna, typ Plan International och SOS Barnbyar, som endast i en nyliberal mening kan betraktas som representanter för det civila samhället men som ofta (inte minst i biståndssammanhang) felaktigt får företräda det, finner vi en rik flora av organisationer med stark nationell eller lokal förankring. Det är dock mycket som skiljer dem från det vi i Sverige skulle kalla för en social rörelse. I den industrialiserade världen kan det civila samhällets primära syfte beskrivas som en påverkansfunktion. Det svenska civila samhället försvarar sina intressen och kämpar för förbättringar utan att ta över de funktioner som staten förlorat eller inte tar ansvar för. De svenska vårdprivatiseringarna är ett tydligt exempel på detta: Vi försvarar våra offentliga sjukhus och bekämpar de processer som leder till fler privata sjukhus eller nedläggningar. Men vi går aldrig in och tar över funktionen som det offentliga sjukhuset har; vi startar inte upp egna parallella institutioner.

Det civila samhällets roll i världens fattigaste länder är många gånger annorlunda: istället för att vara en

påverkande kraft, blir man en instans som levererar den service som fattas människor. Organisationerna inom aids-området illustrerar detta väl. Det kan handla om att tillhandahålla möjligheten att göra ett hiv-test, att ge en aidssjuk tillgång till vård i hemmet, att göra bromsmediciner tillgängliga, men även att sprida information om hur man ska skydda sig mot smitta. Frånvaron av de mest grundläggande rättigheterna, såsom tillgång till utbildning och hälsa, tillsammans med en akut, prekär situation, gör alltså att det civila samhällets arbete många gånger riktas bort från påverkansarbete.

Förenklat kan vi säga att organisationerna inom aids-området, i likhet med många andra organisationer verksamma i Afrika söder om Sahara, befinner sig i en verklighet som är extremt långt bor ifrån sina mål – till exempel att utrota aids – vilket gör att de inte kan kämpa direkt mot målet. De tvingas in på en ”omväg” som handlar om det som är akut i vardagen och som ingen kan bortse ifrån. I stället för att vara en radikal påtryckande kraft uppehålls organisationerna av ett ständigt brandkårsarbete. Detta påtvingade val säger dock inte nödvändigtvis något om deras

radikalitet utan bör ses som ett direkt svar på den krissituation de befinner sig i. Därför kan radikala sociala rörelser i Södra Afrika lika väl sägas vara blomstrande som obefintliga, beroende på vilken vikt man tillskriver skillnaderna i förutsättningar mellan exempelvis Moçambique och Bolivia eller för all del Sverige. Avgrunderna mellan de olika världsdelarna är kanske den viktigaste anledningen till att ingen av mina kollegor eller vänner i min hemstad Nampula i norra Moçambique vet vad World Social Forum är eller att det snart arrangeras 150 mil bort i en kåkstad i Kenyas huvudstad Nairobi.

Muralmålningen med det röda bandet som målats ovanpå de flagnande revolutionsparollerna illustrerar strypgreppet som kopplats kring den moçambikiska befrielsedrömmen, på samma sätt som i så många andra länder i Södra Afrika. Den akuta vardagliga kampen för överlevnad lämnar ytterst lite utrymme för Moçambiques befolkning att återigen kunna slå tillbaka mot den grundläggande orättvisa som imperialismen utsätter dem för.